ڊاڪٽر الطاف جوکيو

زمان مضارع ۽ واحد متڪلم ۾ ساڳي پڇاڙيءَ جو اڀياس

A Study of coexisting suffix in Aorist tense and First person singular

Abstract:

In every language, there are ways to shorten the sentences. In Sindhi language, pronominal suffixes are the main source for this purpose. Some studies on this issue can be found, but there is a serious insufficiency when it comes to scientific or linguistic discourse. Such is the case in the problem of last vowel-less sound of 'meem'(م) and 'seen' (س)and didactical mark of second last consonant of sound relating to feminine and masculine. Recently, Qazi Ali Raza has worked on flash fiction/ short-short story of Abbass Korejo's 'Maan Dodo Ahyan' focusing on the correct use of pronominal suffixes 'meem' and 'seen'. In Sindhi Grammar, 'meem' and 'seen' suffixes are commonly used, but suffixes which are associated with verbs are not recognized and researched scholastically. Such is the case when a famous scholar disapproved the first person pronoun in the words 'Wanjan and Ahyan' and made a point that it contains only Aorist (Muazriu) tense. Through study, it has proved that the words 'Wanjan' or 'Ahyan' contain both Aorist tense and pronominal suffix simultaneously. Therefore, 'meem' and 'seen' can be supposed 'Marked'. Whereas, due to presence of pronominal suffix and Aorist tense in pronominal verb 'achan' can be called *Unmarked* because when we use such a verb word in a sentence, we use a subject necessarily (in the instance of Maan Achaan?).

In this paper, a principle Study of Pronominal verb (Aorist tense and pronominal suffix) is brought forward and discussed.

اڀياس جو پس منظر:

دنيا ۾ جيڪي ٻوليون ڳالهايون وڃن ٿيون انهن ۾ پنهنجون نراليون خوبيون آهن. خاص طور تي پنهنجي بيان کي مختصر طور پيش ڪرڻ جو ڍنگ، سڀني ٻولين ۾ آهي. ان لحاظ کان ڪنهن به ٻوليءَ کي گهٽ يا وڌ چوڻ غير علمي عمل ٿي وڃي ٿو.

سنڌي ٻوليءَ جي جملن ۾ اختصار ڪرڻ واري خوبيءَ ۾ ضميري پڇاڙين جو وڏو ڪردار آهي.

عنوان کي ڏسندي 'ضميري پڇاڙين' جو هڪ وڏو ميدان نظر اچي ٿو جنهن تي باضابطہ يا تحقيقي اصولن موجب ڪم تي ڪونہ سگهيو آهي. رڳو 'فعل ۽ ضميري پڇاڙين جي ميلاپ' جو اڀياس ڪجي تہ هوند ٿيسز جيترو ڪم ٿي وڃي. چاڪاڻ تہ ضميري پڇاڙيون صرف 'م ۽ س' ناهن. پر ٻيون بہ ڪافي ٿي وڃن ٿيون جيڪي واضح ٿي نہ ٿيون بيهن. ان موضوع تي لسانياتي حوالي سان ڪم ڪرڻ لاءِ وڏيڪ تحقيق جي گهرج آهي. تحقيق، ڪتاب لکڻ يا وضاحتي اسم يڪجا ڪرڻ کي نہ چئبو آهي، پر اڻ ڇهيل معاملن/ مسئلن کي ڪوٺي نتيجي ڪيڻ کي چئبو آهي.

سنڌي ٻوليءَ جي بنيادي خوبين ۽ ان جي معاملن تي تحقيقي ڪم ان سبب بہ اڳتي نہ وڌيو آهي جو اسان وٽ تحقيق وارو ماحول جڙي نہ سگهيو آهي.

بيشڪ هر ماڻهو ٻوليءَ جي مالڪي رکي ٿو هر ماڻهو ٻوليءَ جا بنيادي اسم پڙهي پرجهي وڏو ٿيو آهي; پر هر ماڻهو هر شعبي جي باريڪ جزن تي مهارت رکي، اهو ممڪن ڪونهي! ڪم ٿيل هوندس 'فلاڻي جي شاعريءَ ۾ فلاڻو فڪر/ ڪردار' يا وري 'فلاڻي جي ڪيل ڪم جو تحقيقي جائزو' وغيره پر اهو لسانيات جي هر پاسي جي دعويٰ پڻ ڪندو! اهڙن روين سنڌ جي علمي ادارن کي وهاري ڇڏيو آهي، سنڌ جي نوجوان نسل ۾ ڪم ڪرڻ جي اتساهہ کي رنڊايو آهي.

هڪ اهم علمي شخصيت هڪ هنڌ ائين فرمايو تہ 'آهيان ۽ وڃان، مضارع آهي، ان ۾ ضميري پڇاڙي شامل ڪونهي.' ان جي اهڙي ڳالهہ ڪرڻ ۾ ڪنهن حد تي وزن ضرور آهي، پر جنهن پاسي ڏانهن اشارو ڪجي ٿو ان معاملي ۾ اِها ڳالهہ ڪٽل آهي.

سنڌي ٻوليءَ ۾ ضميري پڇاڙين جي جن پاسن تي ڪم ٿيڻ گهربو هو سو نہ ٿي سگهيو آهي ۽ افسوس اهو بہ تہ، ان تي جيترو بہ علمي ڪم ٿيو آهي اهو اسان جي پرنٽ ميڊيا تائين ميجتا ماڻي نہ چڪو آهي; مثلاً: ضميري پڇاڙين 'م' ۽ 'س' جو درست استعمال يا ضميري پڇاڙين جي حالت ۾ آخري ساڪن هجڻ جو تصور وغيره.

جڏهن ضميري پڇاڙين 'م' ۽ 'س' جو اڀياس ڪجي ٿو تہ ان جو گهڻو ٽڪو ڳنڍ فعل سان رهي ٿو; حالانڪ، چاٽايل پڇاڙين جو ڳنڍ 'اسم' ۽ 'حرف جر' سان بہ

نوٽ ڪيل آهي. هتي صرف فعل جي هڪ جز مضارع سان, ڳنڍيل جي نسبت صرف ضمير متڪلم جو اڀياس ڪيو ويندو. هن ڪان اڳ ’مَ‘ ۽ ’سِ‘ جي پاسن تي ڪم ڪيو ويو آهي, جنهن لاءِ ڏسو راقم جو لکيل مقالو ’سنڌي ٻوليءَ ۾ ضميري پڇاڙي ’مَ‘ ۽ ’سِ‘ جو تنقيدي اڀياس“. (جوکيو 2016: 81_ 106)

ويجهڙ ۾ علي رضا قاضيءَ ’فليش فڪشن‘ ۾ ضميري پڇاڙين جي درست استعمال جي نسبت هڪ مقالو ’فليش فڪشن ۾ ضميري پڇاڙين جو ڪارج‘ لکيو, جنهن جو مرڪز صرف ’مَ‘ ۽ ’سِ‘ تي هيو. علي رضا قاضيءَ جو ڪم بيشڪ ڪارائتو لڳو پر ضميري پڇاڙين جو هڪ اهم پاسو ڪانئس به رهجي ويو. ان اهڙي پاسي کي جانچي نمايان ڪرڻ لاءِ علي رضا قاضيءَ جي چونڊيل ’عباس ڪوريجي‘ جي فليش فڪشن/ مختصر_ مختصر ڪهاڻي: ’مان دودو آهيان‘ کي ئي ٻيهر کڻجي ٿو. (قاضي, 2017: 77_ 90)

.1.1 هڪ مختصر- مختصر ڪهاڻيءَ جو ڇيد

عباس ڪوريجي جي فليش فڪشن: ’مان دودو آهيان‘ ۾ ضميري پڇاڙين جو استعمال

روپا ماڙيءَ جو رستو پڇائيندي پڇائيندي رڻ ۾ وڃي نڪتو هوس, پري کان سائي رنگ جو مقبرو نظر پئي آيو. ڏکيي ڪلراٺي ڪچي رستي سان نه ماڻهو نه پاڇو, رڙهندو وڃي ويجهو پهتم. مقبرو دودي جي ارڏائپ جيان ڪنڌ مٿي ڪيو بيٺل هو. منهنجي خيالن ۾ جڙيل روپا ماڙيءَ جي محل وارو تصور پري پورا پورا ٿي ويو جڏهن مقبري جي پنئين پاسي رڳو ڦٽل ۽ ڊنل آثار نظر آيا.

مقبري جو دروازو کولي اندر گهڙي پيم, وڏي اُپي شاناڻتي قبر محسوس پئي ڪرايو ته ڪنهن دلير ۽ سورهيه مڙس کي ٻڪي رکيو اٿس. قبر جي پرسان اچي عقيدت وچان هٿ لاهڻ مس چاهيو ته ڪڙڪيدار آواز ڇرڪائي وڌو.

”متان هٿ لاٿو اٿئي!“

پوئتي نهاريو ڪوبه نه هيو. اڳيان نظر ڦيرائي به ڪو نظر نه آيو. ڊوڙي دروازي تي آيس, ٻاهر به ڪوئي نه هو. حيران رهجي ويم ته ڪنهن جو آواز هو.

”ڪير آهين!؟ ۽ ڪيئن پلجي هيڏي آيو آهين؟“

ٻيهر ڇرڪندي پوئتي نهاريو محسوس ٿيم ته آواز قبر جي پر مان پئي آيو.

گهبرائيندي تعارف ڪرايم.

”ڏرتيءَ جو خادم آهيان, ڏرتيءَ جي هن سورهيه پٽ جي حاضري ڀرڻ آيو آهيان.“

”واپس هليو وڃ.....!!“

”ڇو واپس وڃان...؟؟ ۽ توهان ڪير پيا ڳالهايو؟“
”مان دودو آهيان!!!“
منهنجا تاڪ لڳي ويا, حيرت ۽ همت کي گڏي ڇيم:
”منهنجي لاءِ فخر جهڙي ڳالھ آهي تہ توهان مون سان مخاطب ٿيا آهيو!“
”مون سٽل ذهن ۽ ضميرن واري قوم جو فخر ٿيڻ نہ چاهيو هو اها قوم جيڪا پنهنجي سورهين کي رڻ ۾ رکي ڇڏي, آئون ان قوم جو سورهيہ پٽ سڏرائڻ نٿو چاهيان.....
هتان واپس هليو وڃ!“
”دودا...! يار ائين نہ ڪر!“
”توکي چيم تہ واپس وڃ ۽ سيني کي ٻڌائي ڇڏ تہ توهان وارو دودو مري چڪو آهي, آئون هاڻي فقط سومرن جو پيير آهيان.“

هن مختصر- مختصر ڪهاڻيءَ ۾ لفظن جو ڪل تعداد 289 بيهي ٿو. جنهن مان فعلن ۾ امڪاني ضميري پڇاڙين جا جز ڳولهڻ لاءِ فعلي صورت وارا لفظ سامهون رکجن ٿا:

1. پڇائيندي (اسم حاليہ, مصدر: پڇائڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
2. وڃي نڪتو هوس (مرڪب فعل, مصدر: وڃي نڪرڻ مان) اصولي طور ’س‘ ضمير غائب لاءِ ڪم اچڻ گهرجي, جڏهن تہ ڪهاڻيءَ ۾ ضمير متڪلّم لاءِ ڪم آندل آهي.
3. نظر پئي آيو (مرڪب فعل, مصدر: نظر اچڻ مان) ضمير غائب جي صورت
4. رڙهندو وڃي (ماضي معطوفي, مصدر: رڙهي وڃڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
5. پهتم (فعل, مصدر پهچڻ مان) + ’م‘ ضمير متڪلم جي پڇاڙي (سنڌي ٻوليءَ ۾ ’م‘ ڪڏهن بہ ضمير غائب لاءِ ڪم نہ آيو آهي, جڏهن تہ ’س‘ ۾ اها لچڪ رهي ٿي جو ڪڏهن ’ضمير متڪلم لاءِ تہ ڪڏهن ضمير غائب لاءِ! اصولي طور معياري ٻوليءَ پٽاندر ’س‘ ضمير غائب لاءِ ڪم اچڻ گهرجي.)
6. ڪنڌ مٿي ڪيو (محاورو, مصدر: ڪنڌ مٿي ڪرڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
7. بيٺل هو (مرڪب فعل, مصدر: بيٺو هجڻ مان) ضمير غائب جي صورت

8. ڀري ڀورا ڀورا ٿي ويو (فعل/ اصطلاح، مصدر: ڀُري ڀوررا ڀورا ٿيڻ مان) ضمير غائب جي صورت
9. نظر آيا (مرڪب فعل، مصدر: نظر اچڻ) ضمير غائب جي صورت
10. ڪولي (فعل، مصدر: ڪولڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
11. گهڙڻي پيم (مرڪب فعل، مصدر: گهڙڻي پوڻ مان) ضمير متڪلم جي پڇاڙي
12. محسوس پئي ڪرايو (مرڪب فعل، مصدر: محسوس ڪرائڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
13. ٻڪي رکيو اٿس (مرڪب فعل، مصدر: ٻڪي رکڻ مان) ضمير غائب جي پڇاڙي
14. هٿ لاهڻ (مصدر: هٿ لائڻ، هتي هٿ لاهڻ جي صورتخطي مناسب ناهي) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
15. چاهيو (فعل، مصدر: چاهڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
16. ڇرڪائي وڌو (مرڪب فعل، مصدر: ڇرڪائي وجهڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
17. هٿ لاٿو اٿئي (مرڪب فعل، مصدر: هٿ لائڻ مان، هتي پڻ صورتخطي مناسب ناهي، لائڻ جو ماضي لاٿو ٿيندو) ضمير حاضر جي صورت
18. نهاريو (فعل، مصدر: نهارڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
19. هيو (فعل/ مددي فعل، مصدر: هجڻ مان) ضمير غائب جي صورت
20. نظر ڦيرائي (مرڪب فعل، مصدر: نظر ڦيرائڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
21. نظر نہ آيو (مرڪب فعل، نظر اچڻ : مرڪب فعل) ضمير غائب جي صورت
22. آيس (فعل، مصدر: اچڻ مان) ضمير غائب جي صورت
23. رهجي ويم (مرڪب فعل، مصدر: رهجي وڃڻ مان) ضمير متڪلم جي صورت
24. هو (فعل/ مددي فعل، مصدر: هجڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
25. آهين (فعل/ مددي فعل، مصدر: هجڻ مان) ضمير حاضر جي صورت
26. آيو آهين (مرڪب فعل، مصدر: اچي وڃڻ مان، هتي ’آهين‘ ضمير حاضر جي پڇاڙي ٿي بيٺو آهي، جنهن سبب مونجهارو ٿئي ٿو تہ ’آيو آهين‘ مصدر اچي وڃڻ مان ونجي، اچي چڪڻ مان ونجي يا اچي رهڻ مان ونجي؟)

27. نهاريو (فعل, مصدر: نهارڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
28. محسوس ٿيم (مرڪب فعل, مصدر: محسوس ٿيڻ مان) ضمير متڪلم جي پڇاڙي
29. پئي آيو (مرڪب فعل, مصدر: پيو اچڻ مان) ضمير غائب جي پڇاڙي
30. تعارف ڪرايم (مرڪب فعل, مصدر: تعارف ڪرائڻ مان) ضمير متڪلم جي پڇاڙي
31. آهيان (فعل, مصدر هجڻ مان) ضمير متڪلم جي صورت
32. حاضري پرڻ آيو آهيان (مرڪب فعل/ اصطلاح, مصدر: حاضري پرڻ لاءِ اچڻ) ضمير متڪلم جي پڇاڙي
33. هليو وڃ (مرڪب فعل, مصدر: هليو وڃڻ مان) ضمير حاضر جي پڇاڙي
34. وڃان (فعل مضارع, مصدر: وڃڻ مان) هتي 'وڃان' متڪلم جي صورت ۾ آهي
35. پيا ڳالهايو (مرڪب فعل, مصدر: پيو ڳالهائڻ مان) ضمير حاضر جي پڇاڙي
36. آهيان (فعل, مصدر هجڻ مان) ضمير متڪلم جي صورت
37. تاڪ لڳي ويا (مرڪب فعل/ اصطلاح, مصدر: تاڪ لڳي وڃڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
38. چيم (فعل, مصدر: چوڻ مان) ضمير متڪلم جي پڇاڙي
39. آهي (فعل/ مددي فعل, مصدر: هجڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
40. مخاطب ٿيا آهيو (مرڪب فعل, مصدر: مخاطب ٿيڻ مان) ضمير حاضر جي صورت
41. ستل (اسم مفعول؛ مصدر: سمهڻ مان) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
42. فخر ٿيڻ (مصدر) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
43. چاهيو هو (فعل, مصدر: چاهڻ + مددي فعل) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.
44. رکي ڇڏي (مرڪب فعل, مصدر: رکي ڇڏڻ) ضمير جي لحاظ کان هن ۾ لچڪ رهي ٿي.

45. نٿو چاهيان (مددي فعل + فعل، مصدر چاهڻ مان) ضمير متڪلم جي صورت
46. هليو وڃ (مرڪب فعل، مصدر: هليو وڃڻ مان) ضمير حاضر جي صورت
47. ڪر (فعل، مصدر: ڪرڻ مان) ضمير حاضر جي صورت
48. چيم (فعل، مصدر: چوڻ مان) ضمير متڪلم پڇاڙي
49. واپس وڃ (مرڪب فعل، مصدر: واپس وڃڻ مان) ضمير حاضر جي صورت
50. ٻڌائي ڇڏ (مرڪب فعل، مصدر: ٻڌائي ڇڏڻ مان) ضمير حاضر جي صورت
51. مري چڪو آهي (مرڪب فعل، مصدر: مري چُڪڻ مان) ضمير غائب جي صورت
52. آهيان (فعل، مصدر هجڻ مان) ضمير متڪلم صورت

مٿين لفظن ۾ مصدرَ ۽ ان مان جڙيل امر/ فعلَ، مددي فعل، مرڪب فعل، اصطلاحَ، محاورا، اسم حاليہ ۽ اسم مفعول جا لفظ شامل آهن. انهن مان جيڪڏهن صرف اهڙا فعل ڪيجن ٿا جن ۾ امڪاني طور ضميري پڇاڙيون شامل هجن تہ اهڙن لفظن جو تعداد 34 ٿي وڃي ٿو.

هن مختصر- مختصر ڪهاڻيءَ ۾ ضميري پڇاڙين جي ڇنڊڇاڻ مان هيٺيان نڪتا اخذ ٿين ٿا:

- ڪن فعلي صورت وارن لفظن ۾ لچڪ ٿئي ٿي، جيئن: 'ڪنڌ مٿي ڪنيو'. هن ۾ اهڙو فعل آهي جيڪو ضمير متڪلم، حاضر ۽ غائب سان لڳي سگهي ٿو. اهڙي صورت ۾ ضمير خالص جي خيال کان اڳ واري جملي جي جز يا فاعل سان سلهاڙيس.
- ڪن ۾ لچڪ جو امڪان ڪونهي، جيئن: 'حاضري پرڻ آيو آهيان' هن ۾ فعل جي اهڙي صورت آهي جيڪا صرف متڪلم لاءِ ڪم اچي ٿي، ساڳئي وقت 'نظر پئي آيو/ آيا' ۾ اهڙو فعل آهي جيڪو صرف ضمير غائب جي صورت ئي ڏَسي ٿو.
- معياري سنڌي ٻوليءَ پٽاندر 'م' متڪلم لاءِ ۽ 'س' ضمير غائب لاءِ ڪم اچي ٿو، جڏهن تہ ڇاڻايل ڪهاڻيءَ ۾ لچڪ نظر آئي آهي.

وضاحت: 'ڪنڌ مٿي ڪنيو' وارو فعلي فقرو اهڙو آهي، جيڪو 'ضمير متڪلم، حاضر ۽ غائب' جي فاعل سان بہ جوڙي سگهجي ٿو. مثلاً: 'مون/ اسان ڪنڌ مٿي ڪنيو'، 'تو ڪنڌ مٿي ڪنيو' ۽ 'هن/ هنن ڪنڌ مٿي ڪنيو'. پر ڪي فقرا اهڙا ٿين ٿا، جن سان ٻيا

ضمير فعلي صورت ۾ نہ ٿا لڳائي سگهجن، جيئن: 'حاضري ڀرڻ آيو آهيان'، اهو صرف متڪلم لاءِ ئي ڪم اچي سگهي ٿو. ٻوليءَ جي اهڙن مقرر ٿيل دائرن آڌار هن اڀياس لاءِ هيٺيان سوال طئي ڪجن ٿا:

اڀياسي سوال:

- ? ڇا معياري سنڌي ٻوليءَ ۾ٿاندر ضميري ڇاڙين 'م' ۽ 'س' ۾ لچڪ قابل قبول آهي؟
- ? ڇا امري صورت وارا لفظ ضمير حاضر کان سواءِ متڪلم ۽ غائب لاءِ بہ تصور ڪري سگهجن ٿا؟
- ? ڇا مددي فعل 'آهيان' کي ڪنهن بہ انداز سان ضمير حاضر يا غائب لاءِ ڪم آڻي سگهجي ٿو؟
- ? ڇا 'بيٺل هو' کي ضمير غائب کان سواءِ متڪلم يا حاضر لاءِ ڪم آڻي سگهجي ٿو؟
- ? ڇا 'آيو آهين' کي ضمير حاضر کان سواءِ متڪلم يا غائب لاءِ ڪم آڻي سگهجي ٿو؟

اڀياس جو عمل:

مٿئين پس منظر ۽ سوالن مان اها ڳالهہ نروار ٿئي ٿي تہ فعل سان سلهاڙيل ضميري ڇاڙيون ٻن قسمن جون ٿين ٿيون. هڪڙيون: واضح (Marked) ، ٻيون: غير واضح (Unmarked)

- واضح ۾ 'م' ۽ 'س' سامهون اچن ٿيون
- غير واضح ۾ فعل سان سلهاڙيل اهڙيون ضميري ڇاڙيون ٿين ٿيون، جيڪي مخصوص ضمير خالص کان علاوه ساڳئي وقت امر/ فعل/ زمان جون ڇاڙيون پڻ آهن.

صرفيات (Morphology) جي لحاظ کان 'چاهيان' لفظ 'چاهہ + مان' مان جڙيو آهي. اهڙي صورت ۾ جاٽايل لفظ 'امر + متڪلم' ملي مضارع جي حالت ۾ ڪم اچي ٿو. هن صورت ۾ مضارع سان گڏ ضمير متصل جي ڇاڙي (م/ س) نہ ٿي لڳي، بلڪ عام طور ان سان ضمير منفصل لڳايو ويندو آهي، جنهن سبب ان کي غير واضح (Unmarked) ضميري ڇاڙيءَ جو نالو ڏئي سگهجي ٿو.

ياد رهي تہ زمان مضارع مان مراد اهڙو زمان جنهن ۾ زمان حال ۽ مستقبل جو

امتزاج هجي، يعني اهڙو فعلي لفظ جنهن سان زمان حال ۽ مستقبل جو وقت لاڳو ڪري سگهجي. ساڳئي وقت ’آن‘ مضارع جي پڇاڙي پڻ ڪونجي ٿي. آنجهاني پيرومل آڏواڻي پڻ اهڙي وضاحت ڪندي لکي ٿو تہ: ”اهڙو زمان جنهن مان هلندڙ توڙي ايندڙ وقت جي معنيٰ نڪري ٿي، تنهن کي زمان مضارع چئبو آهي.“ (پيرومل، 1985: 127) مضارع جوڙڻ جي واٽ ۾ ’آن‘ پڇاڙيءَ بابت ڄاڻائي ٿو تہ: ”ماريان (= مار + آن) – هتي بہ ’آن‘ پڇاڙي گڏجي ٿي.“ (پيرومل، 1985: 128)

واضح (Marked) ضميري پڇاڙين ’م‘ ۽ ’س‘ بابت:

سنڌي ٻوليءَ جي معياري لهجي (Standard Dialect) موجب ’م‘ متڪلم واحد ۽ ’س‘ غائب واحد ضمير طور ڪم آڻڻ گهرجي، اهڙي راءِ ڊاڪٽر ٽرمپ (ٽرمپ، 2011: 163) ۽ ڊاڪٽر هدايت پريم (هدايت، 1995: 53 – 54) جي حوالن مان بہ واضح ملي ٿي، پر جتي ’ضمير متڪلم‘ طور ’س‘ جو استعمال ٿئي ٿو ان هنڌ ٻوليءَ جي نسبت مونجهارو سامهون اچي ٿو. ان سبب نثر توڙي نظم ۾ ’ضمير منفصل‘ (مان/ آئون) جو استعمال انتهائي ضروري آهي.

اها ڳالهہ ڌيان ۾ آندي وئي آهي تہ مذڪوره ضميري پڇاڙين مان ’م‘ متڪلم واحد جو استعمال پختيءَ طرح فاعل کي واضح ڪري ٿو جنهن صورت ۾ هڪ لفظ بہ جملي جي صورت ۾ بيهي ٿو جيئن: ’لکيُم‘ (مون ڪجهہ لکيو). پر جڏهن هڪ لفظ ’لکيُس‘ چئبو يا لکبو تہ مراد ٿيندي: ’هُن، هن ڏانهن ڪجهہ لکيو‘. جنهن صورت ۾ ’لکيُس‘ ڪان متڪلم وارو ڪم ورتو آهي، ان صورت ۾ واضح صورت ۾ فاعل/ ضمير جو استعمال ڪندي ’مون لکيُس‘ (مون، هن ڏانهن ڪجهہ لکيو) جو استعمال ڪرڻو پوندو. جنهن مان واضح ٿئي ٿو تہ ’س‘ ضمير غائب واحد جي پڇاڙي آهي. (جوکيو 2016: 81 – 106)

ڏنل ڪهاڻيءَ موجب منڊ جي ٽي ٻن جملن (روپا ماڙيءَ جو رستو پڇائيندي پڇائيندي رڻ ۾ وڃي نڪتو هوس، پري کان سائي رنگ جو مقبرو نظر پئي آيو. ڏکهي ڪلراٺي ڪچي رستي سان نہ ماٺهو نہ پاڇو رڙهندو وڃي ويجهو پهتم) ۾ ضمير متڪلم لاءِ ’م‘ ۽ ’س‘ جو گاڏڙ استعمال ٿيل آهي. ان سبب معياري ٻولي ۽ ان جي معيارن (Standards) پٽاندر، ڪم آندل ضميري پڇاڙين کي غير مناسب سمجهيو وڃي ٿو.

غير واضح (Unmarked) ضميري پڇاڙين بابت:

فعل سان سلهاڙيل واضح ضميري پڇاڙين ۾ ’م‘ ۽ ’س‘ شامل ٿين ٿيون. جڏهن تہ غير واضح ۾ مختلف پڇاڙيون سامهون اچن ٿيون. جن تي باضابطہ ڪم ڪرڻ جي گهرج آهي. هيٺ اهڙي اکيڙ پيش ڪجي ٿي:

- غير واضح ضميري پڇاڙيون
  - ضمير متڪلم صورت ۾: آهيان (متڪلم صورت ۾ ’آن‘ جي پڇاڙي ضمير متڪلم جي نمائندگي ڪري ٿي.)
  - ضمير حاضر صورت ۾: وڃُ، ڪرِ، ڇڏِ وغيره (امري صورت ۾ مخاطب، ضمير حاضر ڪي ٿبو آهي. اهڙي صورت ۾ آخري زير يا پيش غير واضح ضمير حاضر جي نمائندگي ڪري پيو)

    ان حوالي سان پيرومل آڏواڻي هڪ هنڌ اشاري لاءِ لکي ٿو تہ: ” اشارو۔ اڄُ معنيٰ تون اڄ. اهڙيءَ طرح امر سياويڪ طرح حاضر ماڻهوءَ (ضمير حاضر) سان لاڳو ٿئي ٿو. (پيرومل، 1985: 104)
  - ضمير غائب صورت ۾: ڳالهايو (غائب صورت ۾ ’او‘ جي پڇاڙي ڳنڍي ويندي آهي، ٻي صورت ۾ ضمير جو استعمال گهربل هوندو آهي)

هتي غير واضح ضميري پڇاڙين تي هڪ نظر وجهڻ جي ڪوشش ڪئي ٿي وڃي تہ جيئن هڪ اڻ ڇهيل عنوان تي اڳتي تحقيق ٿي سگهي.

فعل ۽ ضمير جي گڏيل روپ ۾ غير واضح (Unmarked) ضميري پڇاڙين بابت ڊاڪٽر مرليڌر جيٽلي ڄاڻائي ٿو تہ: ” ’اچا‘ لفظ ۾ آخر ۾ ’ن‘ لکڻ جي ضرورت ناهي. اچارن جي عادت موجب ’ج‘ جي اڳيان ۽ پنيان ايندڙ سرُ ’اَ ۽ آ‘ ٻيئي پاڻمرادو گُهڻي اچار وارا ٿي ويندا آهن. پر ’وڃان‘ ۽ ’مڃان‘ ۾ آخر ۾ / ن/ لکڻ ضروري آهي، ڇاڪاڻ تہ اهو زمان مضارع، متڪلم، عدد واحد جي پڇاڙيءَ جو حصو آهي. ساڳيءَ طرح ’هو وٽي ٿو‘، هتي ’وٽي‘ جي آخر ۾ / ن/ نہ لکبو پر ’تون وٽين ٿو‘ جملي ۾ ’وٽين‘ فعل ۾ / ن/ لکڻ لازمي آهي، ڇاڪاڻ تہ اهو ’اين‘ پڇاڙي (Suffix) جو حصو آهي (وٽ + اين = وٽين). انهن مثالن مان ظاهر آهي تہ اسان کي لفظن جي صورتخطي يا املا جا قاعدا ناهڻ وقت سنڌي ٻوليءَ جي وياڪرڻي بيهڪ جو بہ گهڻو خيال رکڻ گهرجي.“ (جيٽلي، 1999: 195)

ڊاڪٽر جيٽلي، صورتخطيءَ جي قاعدن جوڙڻ لاءِ وياڪرڻي بيهڪ تي ڌيان

ڏيڻ جي تاڪيد ڪئي آهي: پاڻ جيڪي مثال ڏنا اٿس، ان ۾ ’وڃان‘ لاءِ اهو ئي ڄاڻايو اٿائين تہ ’اهو زمان مضارع، متڪلم، عدد واحد جي پڇاڙيءَ جو حصو آهي‘. يعني اها ’آن‘ جي پڇاڙي جتي زمان مضارع جي نمائندگي ٿي ڪري، سا ساڳئي وقت ’ضمير متڪلم واحد‘ جي پڻ پڇاڙي آهي. ان ڪارڻ ’وڃان‘ لفظ لاءِ رڳو اهو چوڻ تہ ’اهو صرف ’زمان مضارع‘ آهي ۽ ان ۾ ضميري پڇاڙي ڪانهي‘، غير علمي رويو ٿي وڃي ٿو.

ڊاڪٽر غلام علي الانا اهڙين ضميري پڇاڙين کي ’ضمير متصل‘ ڪوٺيندي ڪجهہ مثال ڏنا آهن. بيشڪ متصل مان مراد ئي آهي، ڳنڍيل، گڏيل. يعني اهڙيون نشانيون جيڪي فعل سان ڳنڍيل آهن. صاحب موصوف لکي ٿو تہ: ”متصل ضمير يا ضميري پڇاڙيون ڇا آهن ۽ انهن جو استعمال ڪيئن ۽ ڪهڙو آهي، انهن سيني ڳالهين جي سمجهڻ لاءِ پهرين هيٺ ڏنل جملا پڙهو:

- هٿ ۾ ڪتاب اٿم.
- پُٽُم ڪالهہ آيو آهي.
- پُٽُس ڪراچيءَ ويو آهي.
- ڌِيڙَس ڊاڪٽرياڻي آهي.
- ڪيس هڪ ڳالهہ ٻڌايمَ.
- ڇا ڪپيئِي؟
- ڇيومانس تہ هليو وڃي.
- چوانس ٿو تہ سياڻي اچي.
- سياڻي ڪين خط لکندس.
- ڇا آندو اٿوَ.
- ڇا خريد ڪيو اٿَن.
- چاچُم ڪالهہ آيو هو.
- هڪ ڳالهہ ٻُڌايانوَ ٿو.
- چئو تہ ڇا ڏيانءِ.
- ٻاهر ڪو سڏيوَ ٿو.

مٿي ڏنل جملن ۾ ليڪ ڏنل لفظ توجہ طلب آهن. اهي لفظ هي آهن: ’اَٿم‘، ’پُٽم‘، ’پُٽس‘، ’ڌيڙَس‘، ’ڪيس‘، ’ٻُڌايِم‘، ’ڪپيئي‘، ’ڇيومانس‘، ’ڪپن‘، ’اٿوَ‘، ’

اٿنِ‘، ’چاچُم‘، ’ٻُڏايانوَ‘، ’ڏيانءِ‘ ۽ ’سڏيوَ‘. انهن لفظن سان ’ـم‘، ’ـس‘، ’ـئِي‘، ’ـنِ‘، ’ـوَ‘ ۽ ’ءِ‘ وغيره ضميري پڇاڙيون ملايون ويون آهن، جيڪي اسمن، ضميرن، فعلن ۽ حرف جر سان ملايون وئيون آهن. اهڙين ضميري پڇاڙين يا ضميري نشانين کي ’ضمير متصل‘ چئبو آهي.“ (الانا، 2010: ص 299 _ 300)

ڄاڻايل جملن جا مثال اهڙا آهن جن ۾ ضميرن جي استعمال بجاءِ ’ضميري پڇاڙيون‘ ڪم آندل آهن. ڊاڪٽر الانا جيڪي ضميري پڇاڙيون ڄاڻايون آهن، سي ٻن گروهن ۾ رکي سگهجن ٿيون:

- هڪ گروهه ۾ ’س‘ ۽ ’م‘ پڇاڙيون اچي وڃن ٿيون، جيڪي اسمن، ضميرن، حرف جر ۽ فعلن سان ملائي سگهبيون آهن.
- ۽ ٻئي گروه ۾ ’ئِي، نِ، وَ ۽ ءِ‘ اچي وڃن ٿيون، جيڪي پڻ ٻين لفظن کان علاوه فعلن سان پڻ ڳنڍجن ٿيون.

وصف: ڊاڪٽر الانا جي ڄاڻايل مثالن مان اها وصف اخذ ٿئي ٿي ته: ’اهڙا جملا جن ۾ ضمير جو استعمال نه هوندي به جملو ضمير جي نسبت درست ڏس ڏئي ته ان کي ’ضميري پڇاڙي‘ چئجي.

واحد بخش شيخ صاحب ’ضمير متصل‘ يا ’ضميري پڇاڙين‘ نسبت لکي ٿو ته: ”اصل فعل کي شخصي پڇاڙين گڏڻ سان زمان مضارع ٺهندو آهي. وضاحت يا تاڪيد لاءِ مضارع جي اڳيان ضمير منفصل استعمال ٿيندو آهي، ورنه عام حالت ۾ شخصي پڇاڙيون ڪم آڻبيون آهن. مضارع جي مطلق صورت ۾ مذڪر يا مؤنث جو فرق نه هوندو آهي، مثلاً:

	واحد مذڪر ۽ مؤنث	جمع مذڪر ۽ مؤنث
متڪلم	پڙهان (مان پڙهان)	پڙهون (اسان پڙهون)
حاضر	پڙهين (تون پڙهين)	پڙهو (توهان پڙهو)
غائب	پڙهي (هويا هوءَ پڙهي)	پڙهن (هويا اهي پڙهن)

(واحد، 1989: 2)

واحد بخش شيخ جي مضارع بابت خيال بهتر آهي، پر هتي ڳالهه جو ڳر اهو ته اهو مضارع ضمير خالص جي لحاظ کان ڪنهن طرف ٿو وڃي؟

جڏهن ’پڙهان‘ لفظ استعمال ٿئي ٿو ته بيشڪ اهو ’زمان حال‘ ۽ ’زمان مستقبل‘ جو گڏيل روپ آهي، جنهن سبب مضارع ڪوٺجي ٿو. اها به ڳالهه سامهون

آئي تہ اهڙا بنيادي فعلي لفظ ’مؤنث‘ يا ’مذڪر‘ بڻهي سان لاڳو ٿيندا ۽ لفظ ۾ ڦيرو نہ ٿو اچي.

هتي اهو ڏسڻو آهي تہ ’پڙهان‘ لفظ، مضارع جي حالت ۾ صرف ’ضمير متڪلم‘ لاءِ ڪم اچي ٿو يا ٻئي ڪنهن (حاضر ۽ غائب) سان بہ لڳي سگهي ٿو؟

هي موضوع جيئن تہ ڪافي ڊگهو آهي ۽ پي.ايچ.ڊي سطح جو آهي، ان ڪارڻ صرف زمان مضارع/ حال ۽ ضمير متڪلم جي پڇاڙيءَ تائين محدود رکجي ٿو.

ڏٺو وڃي تہ ’زمان مضارع‘ جي جڏهن ڳالهہ ڪجي ٿي تہ واحد بخش شيخ صاحب جو ڄاڻايل لفظ ’پڙهين‘ بہ مونجهارو ڪري ٿو. يعني اهو گمان رهي ٿو تہ ’ان کي مضارع سمجهجي يا نہ؟‘ گڏوگڏ اهو بہ واضح ٿئي ٿو تہ انهن لفظن سان ’ٿو/ ٿي‘ جهڙا مددي فعل ملائبا تہ زمان حال مطلق ڏانهن ويندا. اهڙي مونجهاري تحت ’مضارع‘ تي الڳ سان ڪم ڪرڻ جي گهرج آهي. البت، صاحب موصوف جي مضارع ۾ ضميري پڇاڙين جي وضاحت ساراهہ جوڳي آهي.

هيٺ غير واضح ضميري پڇاڙين جي حوالي سان ڊاڪٽر الانا جي چند جملن جو ڇيد ڪجي ٿو:

- چوانس ٿو تہ سياڻي اچي.
- هڪ ڳالهہ ٻڌايانوَ ٿو.
- چؤ تہ ڇا ڏيانءِ.
- ٻاهر ڪو سڏيوَ ٿو.

مٿيان جملا اهڙا آهن جن ۾ زمان مضارع/ حال جا لفظ ملن ٿا، جن جو هيٺين ريت ڇيد ڪري سگهجي ٿو.

لفظ	ڇيد
چوانس	چوان (مان چوان) + س (ضمير غائب، واحد)
ٻڌايانوَ	ٻڌايان (مان ٻڌايان) + وَ (ضمير حاضر، جمع)
ڏيانءِ	ڏيان (مان ڏيان) + ءِ (ضمير حاضر، واحد)
سڏيوَ	سڏي (هو يا هوءَ سڏي) + وَ (ضمير حاضر، جمع)

الانا صاحب جي ڄاڻايل مثالن مان چند جملن ۾ ضميري پڇاڙين نسبت هيٺيان نڪتا ملن ٿا:

- مضارع لفظ ’چوان‘ صرف ضمير متڪلم جي صورت ۾ ئي ڪم ايندو آهي. جملي ۾ ڪم آندل لفظ جي نوعيت مان اهو به واضح ٿئي ٿو ته ’ضمير منفصل‘ (مان/ آئون) کان سواءِ ئي جملو درست مفهوم ڏئي پيو.
- ’چوانس‘ (مان هن کي چوان) ۾ ’س‘ ضميري پڇاڙي ’ضمير غائب‘ لاءِ ئي سمجهڻ گهرجي، ان صورت ۾ ’س‘ کان ’ضمير متڪلم‘ وارو ڪم وٺڻ معياري ناهي.
- ٻيا لفظ ’ٻڌايان‘، ’ڏيان‘ متڪلم صورت ۾ ئي رکيا ويا آهن، جن ۾ ’ضمير منفصل‘ (مان/ آئون) جي گهرج نه هجڻ سبب، ڪم آندل ڪونهي.
- لفظ ’سڏي‘ جو تعلق ضمير غائب سان ئي آهي. (’اي‘ پڇاڙيءَ بجاءِ ’اِين‘ ڳنڍبي ته ضمير حاضر جي مراد ڏيندو)
- ’ءِ‘ پڇاڙي ’ضمير حاضر، واحد‘ ۽ ’وَ‘ پڇاڙي ’ضمير حاضر، جمع‘ جي مراد ڏئي ٿي.

ڊاڪٽر غلام علي الانا ۽ واحد بخش شيخ جي ڄاڻايل مثالن مان هيٺيون ڳالهيون واضح ٿين ٿيون:

- جنهن صورت ۾ واحد لاءِ ’م‘ ۽ ’س‘ واضح ضميري پڇاڙي لڳي ٿي ان صورت ۾ ضمير منفصل نه لڳائڻ سان به مراد واضح رهي ٿي؛ اهڙي حالت ۾ اهڙيون ضميري پڇاڙيون لڳائڻ اختياري آهي.
- جنهن صورت ۾ مضارع سان غير واضح ضميري پڇاڙي بيهي ٿي ان حالت ۾ ضمير منفصل لڳائڻ بهتر ڄاتو ويو آهي.

مضارع ۽ ضمير متڪلم جي پڇاڙيءَ ۾ هڪجهڙائپ:

مٿين اکيڙ مان اهو معلوم ٿيو ته جڏهن لفظ ’پڙهان/ چوان/ وڃان/ اچان‘ کي ڏسجي ٿو ته هن لفظ جا به پاسا سامهون اچن ٿا:

1. ’آن‘ زمان مضارع جي پڇاڙي
2. ’آن‘ متڪلم واحد جي ضميري پڇاڙي

اهڙيءَ حالت ۾ رڳو اهو ڪونه چئي سگهبو ته ڄاڻايل لفظ ’پڙهان‘ رڳو ’مضارع‘ آهي؛ پر ان ۾ اها ڳالهه به شامل ڪري سگهجي ٿي ته

اها ’ضمير متڪلم‘ جي پڇاڙي پڻ آهي. يعني مضارع ناهڻ لاءِ بيشڪ ’آن‘ جي پڇاڙي لڳي ٿي، پر ان جو ڪردار ’متڪلم‘ وارو بہ آهي.

صرفيات جي روشنيءَ ۾ زمان مضارع ۽ ضمير متڪلم جي غير واضح پڇاڙي:

هتي اهو بہ سوال پيدا ٿئي ٿو تہ ’ڇا ’آن‘ جو پروس جزو رڳو ’مضارع‘ بڻائڻ لاءِ ڪم اچي ٿو؟‘ جواب اهو ئي ملندو تہ ’نہ، بلڪل نہ!‘ مضارع بڻائڻ لاءِ ٻيون بہ پڇاڙيون ڪم اچن ٿيون. اهڙي صورت ۾ اها ڳالهہ چوَڻ ۾ ڪوبہ وڏائي ڪونهي تہ اهڙين پڇاڙين جو ٻٽو ڪردار ٿئي ٿو.

صرفيات (Morphology) موجب لفظ ’پڙهان‘ جا بہ جزا (آزاد ۽ پروَس) ٻيهن ٿا:

هڪ: پڙهہ (آزاد/ Independent جزو)

ٻيو: آن (پروَس/ Dependent جزو)

’پڙهہ‘ (ڙهہ ساڪن وسرگ) لفظ ’پڙُهہ‘ امر مان ورتل آهي ۽ ’آن‘ (ڊگهو گهُٽو سُر) لفظ ’مان‘ متڪلم مان ورتل آهي.

هتي خيال اهو بہ سامهون اچي ٿو تہ مبادا ’آن‘ پڇاڙي ’آءٌ/ آئون‘ مان ورتل هجي! پر جيئن تہ سنڌي ٻوليءَ جي مزاج ۾ ’آخري سُر‘ جي اچار تي وڌيڪ توجہ ڏيڻ جي خاصيت رهندي آئي آهي، ان ڪارڻ ’آن‘ پروَس پڇاڙيءَ جو بنياد ’آئون‘ مان نہ، بلڪ ’مان‘ متڪلم مان لڳي ٿو جنهن جو ’م‘ حذف ٿيو آهي، ائين جيئن ’ڪنير/ ڪنيار‘ اصل ۾ ’ڪنپ + ڪار‘ آهي، پر سَنڌيءَ (Assimilation) موجب ’ڪ‘ حذف ٿي ’آر/ اَر‘ پڇاڙي بيٺي آهي؛ جنهن مان ’ڪنيار‘ ۽ وري ’ڪنير‘ ڪم اچي ٿو. ياد رهي تہ اهڙي صورت ۾ آخري آواز حذف نہ ٿيندا آهن. هن اکيڙ مان اها بہ ڳالهہ چٽي ٿئي ٿي تہ معياري ٻوليءَ موجب متڪلم واحد لاءِ ’مان‘ جي لفظ جو استعمال مناسب آهي.

حاصل مطلب تہ ’م ۽ س‘ کان علاوه بہ ضميري پڇاڙيون ٿين ٿيون، جيڪي ڪنهن ’امر/ فعل‘ سان ملي ڪنهن ضمير خالص کي نمايان ڪن ٿيون. ڊاڪٽر الانا جو ڄاڻايل مثال (چؤ تہ ڇا <u>ڏيانءِ</u>) بہ ان ڳالهہ جي شاهدي ٿو ڏئي تہ مضارع: ’ڏيان‘ ۾ ضمير متڪلم موجود آهي. اهو ئي سبب آهي جو صاحب موصوف ڄاڻايل مثالي جملي ۾ منفصل ضمير متڪلم (مان/ آئون) استعمال نہ ڪيو آهي.

جيئن تہ هي موضوع تمام ڊيگهارو آهي ان ڪارڻ هڪ حالت فاعليءَ جي، مثال ’پڙهان/ ڏيان‘ تي ئي اڪتفا ڪجي ٿو. ڇاڪاڻ تہ واحد متڪلم جي لاڳاپي واري فارميٽ جا لفظ ’ڏيانءِ، ڏيانوَ ڏيانس، ڏيانِ/ ڏيانِ‘ ڪافي ٿي وڃن ٿا، جنهن تي الڳ سان ڪم ڪرڻ جي گهرج آهي.

نتيجو:

عباس ڪوريجي جي هڪ مختصر ـ مختصر ڪهاڻيءَ تي ضميري پڇاڙين جي حوالي سان قاضي علي رضا جي ڪيل ڪم جو ڀيهر جائزو ورتو ويو. قاضي صاحب جو ضميري پڇاڙين ’م ۽ س‘ تي ڪم بهتر هيو پر ڪانئس هڪ پاسو ان خيال کان بہ رهجي ويو جو ان جي معيارن تي ڪم ٿي ڪونہ سگهيو آهي. هتي صرف زمان مضارع ۽ ضمير متڪلم جي جوڙ جو اپياس ڪيو ويو آهي، جنهن جا هيٺيان نڪتا نروار ٿين ٿا:

- زمان مضارع مان مراد اهڙو زمان، جنهن ۾ زمان حال ۽ مستقبل جو امتزاج هجي؛
- ضميري پڇاڙين مان مراد اهڙيون پڇاڙيون، جيڪي ڪنهن فعلي لفظ ۾ ڪا لچڪ نہ رکنديون هجن؛ يعني اهڙا جملا جن ۾ ضمير جو استعمال نہ هوندي بہ جملو ضمير جي نسبت درست ڏس ڏئي.
- ڪن فعلي صورت وارن لفظن ۾ لچڪ ٿئي ٿي، جيئن: ’ڪنڌ مٿي ڪنيو‘. هن ۾ اهڙو فعل آهي جيڪو ضمير متڪلم، حاضر ۽ غائب سان لڳي سگهي ٿو.
- ڪن ۾ لچڪ جو امڪان ڪونهي؛ جيئن: ’حاضري ڀرڻ آيو آهيان‘ هن ۾ فعل جي اهڙي صورت آهي، جيڪا صرف متڪلم لاءِ ڪم اچي ٿي؛ ساڳئي وقت ’نظر پئي آيو/ آيا‘ ۾ اهڙو فعل آهي جيڪو صرف ضمير غائب جي صورت ئي ڏَسي ٿو.
- معياري سنڌي ٻوليءَ پٽاندر ’م‘ متڪلم لاءِ ۽ ’س‘ ضمير غائب لاءِ ڪم اچي ٿو. جڏهن تہ ڇاٽايل ڪهاڻيءَ ۾ لچڪ نظر آئي.
- صرفيات (Morphology) جي لحاظ کان ’چاهيان‘ لفظ ’چاهہ + مان‘ منجهان جڙيو آهي. اهڙي صورت ۾ ڇاٽايل لفظ ’امر + متڪلم‘ ملي مضارع جي حالت ۾ ڪم اچي ٿو. هن صورت ۾ مضارع سان گڏ ضمير متصل جي پڇاڙي (م/ س) نہ ٿي لڳي، بلڪ عام طور ان سان ضمير منفصل لڳايو ويندو آهي، جنهن سبب ان

ڪي غير واضح (Unmarked) ضميري پڇاڙيءَ جو نالو ڏئي سگهجي ٿو.

- واضح ضميري پڇاڙين ۾ ’م‘ ۽ ’س‘ ڪي ئي شامل ڪبو. جنهن صورت ۾ ’س‘ ڪان متڪلم جو ڪم ورتو وڃي ٿو ان صورت ۾ ’مان/ آئون‘ ضمير خالص لڳايو ويندو آهي. اهڙي حالت ۾ ان انداز کي غير واضح ضميري پڇاڙيءَ ۾ شمار ڪري سگهبو.
- غير واضح ضميري پڇاڙين ۾ ’ئِي، نِ، وَ ۽ ءِ‘ وغيره ڳڻي سگهجن ٿيون.
- ڊاڪٽر الانا ۽ واحد بخش شيخ جي ڄاڻايل مضارع جي مثالن مان اها ڳالهه واضح ٿئي ٿي تہ ’ڏيان‘ لفظ ’ڏي (امر) + مان (متڪلم)‘ مان جڙيل آهي. جنهن حالت ۾ اهو صرف ’متڪلم‘ طور ئي ڪم اچي ٿو ان لاءِ ان چوَڻ ۾ ڪوبہ وڌاءُ ڪونهي تہ اهڙي قسم جي مضارع ۾ غير واضح ضميري پڇاڙي متڪلم موجود آهي. ’غير واضح‘ (Unmarked) جو اصطلاح ان سبب ٿو ڪم آڻجي جو اهڙي صورت واري لفظ سبب ضمير منفصل (مان/ آئون) جو استعمال پڻ ڪيو ويندو آهي.
- آهيان، وڃان، ڏيان، پڙهان، لکان وغيره جي لفظن ۾ زمان مضارع ۽ ضمير متڪلم جي پڇاڙي ساڳي رهي ٿي.

حوالا

1. آڏواڻي، ڀيرومل مهرچند [1925] 1985 ”وڏو سنڌي وياڪرڻ“ ڄامشورو: انسٽيٽيوٽ آف سنڌالاجي.
2. الانا، غلام علي، ڊاڪٽر (2010) ”سنڌي ٻوليءَ جو تشريحي گرامر“ حيدرآباد: سنڌي لئنگويج اٿارٽي.
3. ٽرمپ، ارنيسٽ، ڊاڪٽر (2011) ”سنڌي ٻوليءَ جو گرامر“ *مترجم: امجد سراج ميمڻ.* حيدرآباد: سنڌي لئنگويج اٿارٽي
4. جوکيو ڊاڪٽر الطاف (2016) ’سنڌي ٻوليءَ ۾ ضميري پڇاڙي ’م‘ ۽ ’س‘ جو تنقيدي اڀياس‘ ڪلاچي، تحقيقي جرنل، ايڊيٽر: پروفيسر سليم ميمڻ. ڪراچي: شاهه عبداللطيف ڀٽائي چيئر، ڪراچي يونيورسٽي. 2016ع. ص: 81_ 106.
5. جيٽلي، مرليڌر، ڊاڪٽر (1999) ”ٻوليءَ جو سرشتو ۽ لکاوٽ“ دهلي: اکل ڀارتيہ سنڌي ساهتيہ.
6. شيخ، واحد بخش (1989) ”سنڌي ٻوليءَ جو صرف ۽ نحو“ ڀاڱو پهريون_ ڄامشورو: سنڌي ادبي بورڊ.
7. قاضي، علي رضا (2017) ’فليش فڪشن ۾ ضميري پڇاڙين جو ڪارج‘ سنڌي ٻولي، تحقيقي جرنل. ايڊيٽر: پروفيسر ڊاڪٽر عبدالغفور ميمڻ. جلد: 10، شمارو: 1. حيدرآباد: سنڌي ٻوليءَ جو بااختيار ادارو.
8. هدايت پريم، ڊاڪٽر (1995) ”اترادي ٻولي“ حيدرآباد: سنڌي لئنگويج اٿارٽي.